

Tweede Kamer, Integriteit openbaar bestuur

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT

Concept

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft op 24 september 2026 overleg gevoerd met de heer Heerma, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, over:

- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 18 september 2026 inzake voortgang traject lobbyregister (2026Z19249);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 18 september 2026 inzake voortgangsinformatie vijfde evaluatieronde GRECO (2026Z19283);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 15 mei 2026 inzake evaluatieonderzoek DSP-groep naar de decentralisatie-uitkering en Regeling veilig wonen (28844, nr. 304);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 8 mei 2026 inzake transparantie van besluitvorming lobbyregister (28844, nr. 303);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 18 november 2025 inzake netwerkbewustzijn bewindspersonen en topambtenaren (28844, nr. 301);
- de brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken d.d. 26 september 2025 inzake beoordeling van kandidaat-ministers en staatssecretarissen (28754, nr. 3);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 24 september 2025 inzake transparantie van publieke besluitvorming (28844, nr. 300);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 19 september 2025 inzake toezeggingen over het rijksbrede integriteitsbeleid en over de rijksbrede dialoogreeks (28844, nr. 299);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 14 juli 2025 inzake kabinetsreactie op advies over integriteitskader politiek assistenten (28844, nr. 297);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 4 juli 2025 inzake kabinetsappreciatie van nalevingsverslag vijfde GRECO-evaluatieronde (herdruk) (36600-VII, nr. 145);
- de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 23 april 2025 inzake toezegging woonhuisbeveiliging decentrale bestuurders en Politiekeurmerk Veilig Wonen (PKVW) (28844, nr. 286).

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,
Kisteman

De griffier van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,
Honsbeek

Voorzitter: Boelsma-Hoekstra
Griffier: Van Linschoten

Aanwezig zijn zes leden der Kamer, te weten: Boelsma-Hoekstra, Clemminck, Flach, Huizenga, Meulenkamp en Tseggai,

en de heer Heerma, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Aanvang 14.01 uur.

De **voorzitter**:

Hartelijk welkom bij het commissiedebat Integriteit openbaar bestuur. Welkom aan de Kamerleden, de mensen op de publieke tribune en de mensen die online meekijken. En natuurlijk welkom aan de minister. Ik zou de ondersteuning gewoonlijk ook welkom heten, ware het niet dat de minister hier alleen zit. Maar als zij meekijken: welkom!

We hebben voor het debat van vandaag van 14.00 tot 18.00 uur de tijd. Dat is vier uur. De spreektijd bedraagt vijf minuten en ik stel voor om vier interrupties te doen. Deze commissie kan dat kort en bondig en dat is mooi. Als ik straks zelf aan het woord ben, zou ik de heer Clemminck willen vragen om het voorzitterschap even over te nemen.

Ik wil beginnen bij mevrouw Huizenga van D66. Aan u het woord, mevrouw Huizenga.

Mevrouw **Huizenga** (D66):

Dank u wel, voorzitter. Vandaag hebben we het debat over de integriteit van het bestuur.

Voorzitter. Belangenbehartiging hoort bij een gezonde democratie. Een overheid die luistert naar signalen uit de samenleving, functioneert namelijk gewoon beter. Maar het moet wel duidelijk zijn welke belangen worden gehoord en hoe die worden gewogen. Transparantie is een voorwaarde voor vertrouwen en een hele ruime meerderheid van de Nederlanders geeft dan ook aan transparantie bij besluitvorming zeer belangrijk te vinden.

Voorzitter. In dat licht is het best gek dat de politiek al een decennium praat over een lobbyregister. Aanbevelingen, onderzoeken en zelfs meerdere aangenomen moties leidden eerder alleen maar tot uitstel. Maar gelukkig niet tot afstel! Dit kabinet gaat wél aan de slag met het lobbyregister. De vraag is nu natuurlijk hoe het kabinet dat register vorm gaat geven. De minister schetst in zijn brief in alle transparantie welke keuzes hij nog moet maken. Dat beloon ik graag met transparantie over de positie van onze fractie, D66.

Voorzitter. Wat D66 betreft kiezen we nu bovenal voor eenvoud en duidelijkheid. Ik noemde het al: er liggen stapels brieven, adviezen en rapporten. De kennis is er en genoeg andere landen gingen ons bovendien al voor. De Open State Foundation

ontwikkelde zelfs een Nederlandse demoversie. Ik geloof dat de voorganger van de minister die net als ik heeft mogen testen. Het mooie aan dit model is dat het enerzijds weinig werk vraagt van lobbyisten en ambtsdragers en zo geen onnodige drempels of bureaucratie toevoegt. Anderzijds is het voor burgers makkelijker te raadplegen. Zo draagt het bij aan transparantie en vertrouwen. Heeft de minister al kennisgenomen van deze demoversie en is hij het met D66 eens dat het verstandig is om nu in te zetten op een register dat zijn doel bereikt, maar ook makkelijk te gebruiken is?

Voorzitter. Wat D66 betreft hoeft de totstandkoming van het register dan ook niet lang meer te duren. De minister noemt zelf geen streefdatum voor de inwerkingtreding, maar is hij bereid om alsnog een streefdatum te noemen? Altijd mooi! Er zijn middelen voor het register gereserveerd vanaf 2030, maar welke benodigde uitgaven verwacht de minister? Ik hoop dat die niet tot 2030 hoeven te wachten.

Voorzitter. Een goed register vraagt ook om duidelijkheid. Wat ik bij het debat over lokale risicoanalyses zei, geldt hier ook: wanneer we instrumenten maken die moeten bijdragen aan vertrouwen in de politiek, dan moeten we voorkomen dat er discussies kunnen ontstaan over die instrumenten zelf. Een duidelijke afbakening is dan ook nodig voor een goede werking, bijvoorbeeld duidelijkheid over wat onder lobbyen valt. Mijn vraag is daarom hoe de minister kijkt naar de definitie van de Raad van Europa. Die is vrij duidelijk: een gezamenlijke inspanning om beleids- en besluitvorming te beïnvloeden en duidelijkheid over voor wie het register aan de andere kant geldt.

De minister moet nog besluiten of hij ook topambtenaren gaat opnemen. De aanbevelingen in eerdere moties daarover zijn bekend, maar waarom is dat geen aanleiding voor de minister om nu al te stellen dat hij deze groep wel opneemt in het register? Zo nee, hoe voorkomt hij dan dat het register via contact met de topambtenaren wel heel makkelijk omzeild kan worden?

Voorzitter, tot slot. Een lobbyregister staat niet op zichzelf. Openbare agenda's, de lobbyparagraaf en een lobbyregister zijn allemaal instrumenten die hetzelfde doel dienen. Als informatie verspreid raakt over allerlei losse instrumenten schieten we het doel voorbij. Dus hoe gaat de minister zorgen voor een goede afstemming tussen deze instrumenten? Kan de Kamer erop rekenen dat de minister tot het lobbyregister er is, erop toeziet dat de openbare agenda's goed en volledig worden bijgehouden?

Voorzitter. Ik hoop dat de minister duidelijke keuzes durft te maken. Ik ben benieuwd naar de beantwoording.

De **voorzitter**:

Er zijn geen interrupties en ik geef daarom het woord aan de heer Meulenkamp van de VVD.

De heer **Meulenkamp** (VVD):

Dank u wel, voorzitter. Integriteit is een belangrijk onderdeel van het functioneren van ons openbaar bestuur. Tegelijkertijd is het een onderwerp waarbij we steeds zoeken naar de juiste balans. Regels en transparantie zijn belangrijk, maar we moeten ook oog houden voor de proportionaliteit ervan en de manier waarop we het politieke ambt aantrekkelijk en toegankelijk houden.

Er zijn de afgelopen jaren al veel maatregelen genomen om de integriteit van het openbaar bestuur te versterken. Daar zijn we als VVD blij mee. Voor de VVD is het daarom belangrijk om ook bij nieuwe voorstellen steeds te kijken welke problemen we precies oplossen en of daar daadwerkelijk nieuwe regels voor nodig zijn. Dat brengt mij bij een wat bredere vraag: hoe zorgen we er in het algemeen voor dat mensen bestuurder of volksvertegenwoordiger willen worden en blijven? Dat vind ik in deze discussie een belangrijk punt.

De persoonlijke levenssfeer van politici ligt steeds meer onder een vergrootglas en tegelijkertijd zien we dat politieke ambtsdragers steeds vaker te maken krijgen met bedreigingen. Wanneer iemand na een politieke functie terugkeert op de arbeidsmarkt, kan de politieke loopbaan eerder een nadeel zijn dan een voordeel. Daarom is mijn vraag aan de minister hoe hij kijkt naar de balans tussen transparantie enerzijds en het aantrekkelijk houden van de politieke ambten. Hoe zorgen we ervoor dat integriteitsregels het vertrouwen in de politiek versterken zonder dat de stap naar een politieke functie steeds onaantrekkelijker wordt?

Voorzitter. Dat brengt mij bij het lobbyregister. Voor ons is het van belang dat het register praktisch en werkbaar wordt. Ik heb ook kennis genomen van de brief van de minister en ik vind dat daar goede aanknopingspunten in zitten om die balans te zoeken tussen transparantie en het niet te bureaucratisch te maken van het register. Wij pleiten er namelijk echt voor om onnodige bureaucratie tegen te gaan, ook bij dit nieuwe lobbyregister. Dus ik ben vooral benieuwd naar het antwoord op de vraag hoe we ervoor gaan zorgen dat er niet te veel bureaucratie in het lobbyregister komt.

Voorzitter. Dan de politieke assistenten.

De voorzitter:

Meneer Meulenkamp, er is eerst een interruptie van de heer Clemminck.

De heer Clemminck (JA21):

Ik vermoed dat mijn collega het punt over het lobbyregister heeft afgerond. Ik deel eigenlijk heel veel opmerkingen van de collega van de VVD over de eis dat het praktisch en uitvoerbaar moet zijn. Het moet niet een molen worden of een afvinklijstje. Kan het daar in de ogen van de VVD wel op uitlopen? Zou er een voorstel van het kabinet kunnen komen waarover hij uiteindelijk zegt "daar kan ik toch geen steun aan geven"?

De heer Meulenkamp (VVD):

Op dit moment ligt er een aanpak voor, die de minister eerst met ons gaat delen. Ik vind het dus wel heel erg vooruitlopen op de muziek om nu al te zeggen of ik het ergens wel of niet mee eens ben. Ik heb in de brief van de minister gelezen hoe hij te werk wil gaan. Verder krijgen we ook nog de formele aanpak te zien. Die legt hij aan ons voor en daarover mogen wij dus ook weer een debat voeren. We zijn dus een hele tijd verder voordat de Kamer daar iets van mag vinden. Ik vind het veel te vroeg en veel te veel voor de muziek uit lopen om daar nu al iets van te vinden.

De voorzitter:

U kunt uw betoog vervolgen.

De heer Meulenkamp (VVD):

Politieke assistenten zijn op dit moment al rijksambtenaren en zij vallen daardoor onder de Ambtenarenwet en onder de Gedragscode Integriteit Rijk. Ik vraag me daarom af waarom er aanvullende specifieke integriteitsregels voor deze groep noodzakelijk zouden zijn. Daarbij komt dat het voorstel ertoe kan leiden dat politieke assistenten op verschillende ministeries verschillend worden behandeld. Als ieder ministerie zelf kan bepalen of aanvullende regels nodig zijn, ontstaat er mogelijk een verschil in behandeling. Kan de minister toelichten waarom dat verschil gerechtvaardigd zou zijn? Ziet hij ook het risico dat hierdoor juist onduidelijkheid ontstaat over welke regels voor welke politieke assistenten gaan gelden?

Tot slot de veiligheid van decentrale politieke ambtsdragers. Een veilige werk- en privéomgeving is wat de VVD betreft een belangrijke randvoorwaarde om het politieke ambt goed te kunnen uitoefenen. De lokale driehoek kan natuurlijk al maatregelen nemen wanneer de veiligheid van politieke ambtsdragers in het geding is. Tegelijkertijd lijkt de mate waarin hiervan in de praktijk gebruik wordt gemaakt per gemeente behoorlijk te verschillen. Kan de minister aangeven of hij dit herkent en of hier meer uniformiteit wenselijk is?

Op dit moment kunnen decentrale bestuurders onder voorwaarden aanspraak maken op beveiligingsmaatregelen aan hun woning, maar dat geldt niet voor decentrale volksvertegenwoordigers. Ook zij kunnen echter te maken krijgen, en dat krijgen ze ook, met bedreiging en intimidatie. De huidige regeling wordt dit jaar geëvalueerd, maar kan de minister wellicht aangeven wat de stand van zaken is bij die evaluatie? Wordt daarbij ook gekeken naar de positie van decentrale volksvertegenwoordigers?

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dan geef ik nu het woord aan de heer Clemminck van JA21.

De heer Clemminck (JA21):

Dank u wel, voorzitter. Een integere overheid begint niet met nog een korte call of nog een register of nog een dialoogtafel. Zij begint bij een helder besef van ieders rol in onze democratische rechtsstaat. Ambtenaren zijn zo'n vak, een ambt, een heel mooi vak, maar het is niet voor iedereen weggelegd. Ambtenaren moeten zeker de ruimte krijgen en voelen om vanuit hun professionaliteit te adviseren, kritisch mee en zeker ook tegen te denken. Je bereidt besluiten voor, maar anderen besluiten uiteindelijk en daar moet je als ambtenaar mee om kunnen gaan. Dat is niet voor iedereen weggelegd en dan rijst gewoon de vraag: is het wel het vak voor jou?

De fractie van JA21 heeft de afgelopen jaren diverse malen haar zorgen geuit over activistische ambtenaren. Voorbeelden genoeg, voorzitter. De lintjesgate rond voormalig minister Faber is zo'n voorbeeld. Ambtenaren plaatsten toen zelfs een advertentie in Trouw. Sinds december 2023 demonstreren rijksambtenaren vrijwel iedere donderdag voor het ministerie van Buitenlandse Zaken tegen het Nederlandse Gazabeleid. Ik geloof dat we al in december vorig jaar aan de honderd zaten. Daarnaast hebben we wat meer recent te maken met zogenaamde XR-ambtenaren, die vinden dat Nederland een klimaatverandering tot noodsituatie moet kunnen verklaren.

Voorzitter. Wat valt op aan dit niet complete lijstje? Het zijn over het algemeen wat meer

linkse onderwerpen, zou ik zeggen. Maar waar zijn dan de sit-ins, de advertenties en de noodoproepen voor een thema als de massamigratie? Daarom roep ik ambtelijk Nederland op: schrijf die brandbrief over massamigratie. Ik ben benieuwd welke krant dat wordt. Dat zal denk ik niet de Volkskrant zijn, maar misschien eerder De Telegraaf. Ik zal morgen kijken of ik eens een keer ergens een advertentie voor iets anders zie. Dat is natuurlijk een cynisch grapje in mijn betoog, want ik vind eigenlijk dat ambtenaren zich moeten onthouden van dit soort uitspraken, of het nou links of rechts is.

De fractie van JA21 vraagt al jaren aandacht voor het toenemende activisme van ambtenaren. Gelukkig was er daarom opeens de dialoogreeks onder de titel "Je uitspreken als ambtenaar". De dialoogreeks raakt daarmee aan een principiële vraag, namelijk waar de professionele tegenspraak, die er moet kunnen zijn, eindigt, en waar het ambtelijke activisme begint. Kan de minister aangeven wat het doel en de opzet was van deze dialoogreeks? Is in deze reeks ook aandacht gegeven aan de wenselijkheid of onwenselijkheid en de grenzen van het ambtelijke activisme?

Voorzitter. Het lobbyregister. De vraag hier is eigenlijk: wil de echte lobbyist opstaan? Een deel van de Kamer wenst een lobbyregister. De lobbyisten moeten daarin hun activiteiten aangeven, maar wie is nu eigenlijk een lobbyist? Is een lobbyist een vrij beroep? Staan zij ingeschreven in een register? Wat gaat dat veranderen? Is een hoogleraar die ook lid is van een politieke partij, volgens de minister een lobbyist? Is een hoogleraar die geen lid is van een politieke partij, dan weer geen lobbyist? Is een beleidsmedewerker van een ngo een lobbyist of juist niet? Is soms alleen de directeur een lobbyist?

Voorzitter. Voor JA21 is het belangrijk dat het geen papieren werkelijkheid en molen gaat worden en dat het register vooral geen wantrouwen moet gaan voeden. Het moet bijdragen aan een transparant debat. Dat zou kunnen, maar dat ligt wel aan de uitwerking ervan. Ik hoor graag van de minister wat meer over welk probleem het lobbyregister nou echt gaat oplossen.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dan nu het woord aan mevrouw Tseggai van PRO.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Dank u wel, voorzitter. Voorzitter, ik vervang vandaag mijn collega Mohandis, die het woord voert bij een ander debat in dit huis. Maar ik doe het niet tof, want ik ben een beetje verkouden. Dus excuses voor mijn stem! Maar ik ben natuurlijk wel fit genoeg om bij dit debat aanwezig te zijn.

Voorzitter. "Een beetje integer bestaat niet", wordt er vaak gezegd, maar als je naar de regelgeving en naar de naleving van de GRECO-aanbevelingen kijkt, lijkt dat in Nederland toch wel een beetje de norm te zijn. Aanbevelingen worden namelijk lang niet altijd goed opgevolgd en het duurt ook vaak heel erg lang. Laat ik in dit kader maar direct met het heetste hangijzer van dit debat beginnen en dat is het lobbyregister. Mijn collega eindigde er net mee.

Al sinds het GRECO-rapport uit 2018 wordt er gesproken over een lobbyregister, maar

telkens wordt er eigenlijk vooral over gepraat en worden er, ondanks meerdere aangenomen Kamermoties, maar weinig concrete stappen gezet. Voor ons is een lobbyregister toch wel belangrijk, omdat het essentieel is dat de samenleving weet hoe de besluitvorming tot stand komt. Lobbyen hoort bij het maken van beleid, maar het is dan wel belangrijk dat we weten welke belangen er zijn ingebracht bij de totstandkoming van dat beleid. Dit is nu vaak nog veel te weinig transparant en daarom is het volgens ons van belang dat er een goed verankerd lobbyregister komt.

In het huidige coalitieakkoord staat dat het kabinet dat gaat regelen. Daar zijn we blij mee, maar we zijn er nog lang niet. Als ik de brief van 8 mei lees, bekruipt mij namelijk toch een beetje het gevoel dat het misschien nog wel lang gaat duren. Afgelopen week hebben we de zogenoemde dilemmabrief gehad. Daarin zit nog steeds niet echt een concreet wetsvoorstel en ik weet ook nog steeds niet wat de reikwijdte volgens het kabinet moet worden, welke registratieverplichtingen er in de wet komen en hoe het toezicht en de handhaving eruit gaan zien, dus dat zou ik graag willen weten van de minister. In de brief schetst de minister verschillende dilemma's. Het is op zich goed dat hij die met de Kamer deelt, maar het is ook wel belangrijk dat er snel concrete stappen worden gezet.

Wat mijn fractie betreft moeten de registratievereisten zo vorm worden gegeven dat altijd duidelijk is namens welk belang er gelobbyd wordt en welk budget voor de lobby is gebruikt. Verder moet ook duidelijk zijn of er buitenlandse belangen mee gemoeid zijn.

Het toezicht op de naleving van het lobbyregister. Mijn fractie vindt dat dit onafhankelijk belegd moet worden en dat er een mogelijkheid moet zijn om sancties te treffen. Doe je dat niet, dan dreigt het een tandeloze tijger te worden. Het niet goed naleven van zo'n register moet consequenties hebben.

De reikwijdte. Het hele beleids- en wetgevingstraject moet van mijn fractie goed worden afgedekt, zodat er geen sluiproutes ontstaan. Ik hoor graag van de minister welke landen hij bijvoorbeeld een goed voorbeeld vindt voor zo'n lobbyregister.

Volgens de brief uit mei wil de minister opnieuw een brede consultatie houden, maar zijn ambtsvoorganger heeft dat vorig jaar al gedaan met een stakeholdertraject. Ik vroeg me af waarom we dat nu opnieuw gaan doen. Later dit jaar komt er, begrijp ik, nog een brief, maar wat is dan het tijdpad? Kan de Kamer bijvoorbeeld ook een keer een wetsvoorstel tegemoetzien? Nog veel langer wachten lijkt mij onnodig en onwenselijk.

Voorzitter. Ik kom op de openbare agenda's van de bewindspersonen. Die zijn ook van belang voor de transparantie, want daardoor weten we hoe de besluitvorming tot stand is gekomen en wie toegang heeft tot de bewindspersonen. Ook dit kan nog wel wat beter, want als ik vandaag in de agenda van bewindspersonen kijk, zie ik dat bij diverse bewindspersonen deze week alleen de ministerraad in de agenda staat. Ik kan me eigenlijk niet voorstellen dat deze ministers de rest van de week geen dingen doen die openbare vermelding verdienen. Klopt dit? Geeft hij zelf het goede voorbeeld? Vindt de minister ook dat dit nog wat beter kan? Hoe komt dit eigenlijk? Ik hoop dat de minister daar wat duidelijkheid over kan geven.

Voorzitter. Als laatste een ander terugkerend onderwerp bij dit thema: de financiële belangen van bewindspersonen. Ook op dit punt worden de GRECO-aanbevelingen nog

niet geheel opgevolgd. De eigen verantwoordelijkheid van bewindspersonen en kandidaat-bewindspersonen is nog steeds het uitgangspunt. Ze worden ook niet periodiek gepubliceerd. Daarnaast worden personen in de directe nabijheid van bewindspersonen niet meegenomen.

Daarover nog enkele vragen. Is de minister van plan om nadere uitvoering te geven aan de GRECO-aanbevelingen over het periodiek openbaar maken van financiële belangen door bewindspersonen? Ik denk dan bijvoorbeeld aan de financiële gegevens van familieleden. Gaat hij verder de aanbeveling over het toetsingsmechanisme uitvoeren? Waarom worden de voorschriften over financiële belangen van bewindspersonen niet in een wet opgenomen in plaats van in de gedragscode voor bewindspersonen?

De **voorzitter**:

Wilt u afronden, mevrouw Tseggai?

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Ja, ik was bij mijn laatste zin en die luidt: Zouden de financiële belangen van bewindspersonen ook periodiek openbaar gemaakt kunnen worden?

Ik zie uit naar de beantwoording.

De **voorzitter**:

Dan is het woord aan de heer Flach van de SGP.

De heer **Flach** (SGP):

Voorzitter, dank u wel. Doodsbedreigingen in je mailbox, intimiderende gebaren op straat, eieren tegen je ramen: dat soort ervaringen gaat je niet in de koude kleren zitten. Het kruipt onder je huid en het blijft door je hoofd spoken. Allereerst raakt dit natuurlijk de veiligheid van bestuurders en politici, soms zelfs heel concreet de lichamelijke integriteit. Het is daarom belangrijk dat er steeds meer aandacht wordt gegeven aan bescherming tegen dreigingen. Behalve de veiligheid kan echter ook de politieke of bestuurlijke integriteit in het geding raken. Durf je nog alles te zeggen of te doen wat je normaal gesproken zou doen? Mijn indruk is dat dit probleem eigenlijk veel minder aandacht krijgt in het beleid, maar ziet de minister dit ook als een dieperliggend probleem van spanning, een spanning die we steeds vaker zien ontladen richting het openbaar bestuur?

Voorzitter. Deze week werden we door onze veiligheidsdiensten gewaarschuwd voor bewuste normalisering van kwalijke praktijken door rechts-extremisten. Het geflirt met haat, geweld en zuiver racisme of listig antisemitisme baart de SGP zorgen. De oproep om alert te zijn op normalisering van zulke invloeden verdient onze volle aandacht.

Tegelijk moeten we daarbij alert zijn op onwenselijke gevolgen voor bestuur en politiek. Sommige woorden en opvattingen kunnen namelijk te makkelijk besmet worden verklaard. Het gevolg is dat politici zich minder vrij voelen om zich uit te spreken, om te voorkomen dat zij in de verdachte hoek terechtkomen. Ik noem een voorbeeld. Tot in het recente verleden was het begrip "remigratie" voluit in gebruik in mainstream beleid en politiek. We hebben zelfs nog een Remigratiewet. Tot 1 januari 2025 kon je gewoon een uitkering aanvragen voor terugkeer naar het land van herkomst. Er is dus geen enkele reden om dit woord ineens te mijden. Toch wordt het woord "remigratie" door de

veiligheidsdienst als problematisch voorbeeld benoemd. Mijn vraag aan de minister is als volgt. Hoe voorkomen we dat door begrijpelijke zorgen ongemerkt en geleidelijk ook het inhoudelijke debat op onwenselijke wijze wordt gekneveld? Hoe wordt in het bestrijden van foute normalisering recht gedaan aan het belang van nuanceverschillen? Die zijn juist in een democratie essentieel.

Voorzitter. Het kabinet is van plan om een wettelijk geregeld lobbyregister in te voeren. Het idee klinkt natuurlijk prachtig. De burger krijgt in beeld wat er achter de schermen gebeurt: eindelijk politiek zonder geheimen! Toch schetst het kabinet vooral veel mitsen en maren. Het moet praktisch en werkbaar blijven, maar het is allemaal best complex. Daarbij komt een ander belangrijk perspectief. Politiek kan niet zonder beslotenheid. Politiek zonder beslotenheid is niet alleen verschrikkelijk slaapverwekkend, maar eigenlijk ook ondenkbaar. Na lezing van de stukken dringt zich de vraag op of we hier echt mee moeten doorgaan. Creëren we door vormen van gestold wantrouwen niet vooral schijntransparantie, waarbij de politiek zich juist door een register nog kronkeliger gaat gedragen? De momenten van beslissende invloed krijg je namelijk nooit in een register. Het register wordt een keurig aangeharkt tuintje zonder onkruid. Een lobbyregister is misschien wel de illusie gekroond. Wat is precies de beoogde winst? Weegt die op tegen de rompslomp? Zijn ervaringen uit het buitenland zo positief dat Nederland dit ook moet willen?

Voorzitter. Het kabinet is de afgelopen jaren druk geweest met reageren op de zogenaamde GRECO-adviezen over de bestrijding van corruptie. Het betreft een groep staten die samenwerkt binnen de Raad van Europa. We zitten inmiddels in de vijfde cyclus. Adviezen zijn natuurlijk nuchter, maar het kan vervelend worden als buitenstaanders maar blijven doorzeuren, zonder begrip te tonen voor een nationale constitutionele traditie en orde. GRECO blijft maar terugkomen op wensen waartegen het kabinet terecht staatsrechtelijke bezwaren aanvoert. Denk bijvoorbeeld aan het organiseren van onafhankelijk, extern toezicht op bewindspersonen, terwijl die rol thuishoort bij het parlement. Hoe zorgen we ervoor dat dit soort clubs in hun hok blijven, dat ze de nationale constitutionele orde respecteren en dat zulke dossiers ook een keer volwassen afgesloten kunnen worden? Als in de rapportage blijft staan dat Nederland niet voldoet, blijft soms ten onrechte de sfeer hangen dat Nederland niet deugt. Stelt het kabinet dit ook aan de orde in de Raad van Europa?

Tot zover.

De **voorzitter**:

Dan geef ik het voorzitterschap over aan de heer Clemminck. Ik ga mijn eigen bijdrage doen, als dat mag.

Voorzitter: Clemminck

De **voorzitter**:

Uiteraard. Het woord is aan mevrouw Boelsma-Hoekstra.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):

Dank u wel, voorzitter. Voorafgaand aan dit debat heb ik enigszins geworsteld met mijn inbreng. Dat komt door het volgende. Eigenlijk vinden we hier allemaal dat integer bestuur belangrijk is. Maar volgens mij — dit heb ik al eerder gehoord — moeten we niet

de illusie hebben dat we er met genoeg protocollen, regels en registers voor kunnen zorgen dat het bestuur integer is. De kern van integer bestuur is namelijk de eigen verantwoordelijkheid. Ambtenaren, volksvertegenwoordigers en bestuurders maken zelf hun afwegingen. De een gaat er wat beter mee om dan de ander. Daarom zou de basis voor de integriteit het voortdurende gesprek moeten zijn. Het gaat dus niet alleen om vooraf toetsen of tussentijds ingaan op incidenten, maar het voortdurende gesprek.

Toen ik wethouder was, vroeg een raadslid eens aan mij: "Wie in de gemeente voert jouw functioneringsgesprek?" Met andere woorden: wie is jouw baas? Ze was verbaasd toen ik zei: "Dat zijn jullie. Als ik iets verkeerd doe, wordt dat door de raad gemeld. Als ik het heel erg bont maak, dan word ik weggestuurd." Dat is gelukkig niet gebeurt, zeg ik even ter geruststelling. Voor diezelfde raad is er al bijna helemaal geen mogelijkheid om een niet-integer raadslid weg te sturen. Daarom is mijn oproep: maak het bespreekbaar.

Toch zullen er altijd integriteitskwesties zijn. Terecht wijst de Wethoudersvereniging op de kwaliteitseisen voor een integriteitsonderzoek, dat bijvoorbeeld plaatsvindt gedurende de zittingsperiode. We krijgen er eind dit jaar informatie over. Wil de minister toezeggen om daarin ook het in 2025 afgeronde denktraject Kwaliteit voor Integriteit mee te nemen en een tijdspad te schetsen?

Daarnaast ben je als bestuurder kwetsbaar. Wanneer in het nieuws komt dat er een onderzoek naar je handelen wordt gestart, is de reactie vaak: waar rook is, is vuur. De vraag aan de minister is welke bescherming onze bestuurders krijgen. Hoe kunnen ze worden bijgestaan? Kan de minister toezeggen om hierover het gesprek met gemeenten aan te gaan? Kan de minister hierbij de mogelijkheid voor een collegebeschermingspolis aandragen?

Het tweede punt dat ik wil bespreken is het door iedereen genoemde lobbyregister. Vorige week kregen we een brief van de minister waarin hij aangaf graag met ons in gesprek te willen over dit register. Als CDA geven we de minister graag onze denkrichting mee en stellen we een aantal vragen.

Voor het CDA is er allereerst een belangrijk uitgangspunt: de praktische uitvoerbaarheid. We werken met z'n allen aan een slagvaardige overheid. Dan kan het niet zo zijn dat we een omslachtig bureaucratisch systeem optuigen. Wat het CDA betreft zijn uitvoerbaarheid en beperkte administratieve lasten voorwaardelijk. Hoe gaat de minister dit waarborgen?

Dan ons tweede punt. Is het Ierse model, dat dus door de aangenomen motie-Dassen/Van Waveren is voorgesteld, praktisch en werkbaar? Wij hebben daar namelijk wel onze vragen bij. Is het bijvoorbeeld de bedoeling dat elke door een lobbyist verstuurd mail gerapporteerd wordt?

Dan nog een praktische vraag. We zien een enorme groei van lobbyisten uit de publieke sector. Ik noem gemeenten, uitvoeringsorganisaties en ga zo maar door. De vraag is of de overheid ook moet bijhouden door welke overheidsinstanties zij belobbyd wordt. Wanneer is het precies een lobby? Een mooi voorbeeld komt uit mijn andere portefeuille. We staan aan de vooravond van strategische keuzes over investeringen in de infrastructuur. Ik kan me voorstellen dat gemeenten, provincies en waterschappen zich massaal melden om met de minister en de staatssecretaris te bespreken waarom

verbindingen belangrijk zijn voor hun regio. Valt dit er dan ook onder?

Ik heb nog een klein puntje. Meerdere collega's hebben er al over gesproken: de veiligheid van bestuurders. Er is een brief gekomen waarin staat dat om voor zo'n scan in aanmerking te komen, het Politiekeurmerk Veilig Wonen op de woning moet zitten. Er is nog wat discussie over hoe dat nou precies zit, of er een alternatief voor is en voor wie de kosten zijn. Zou de minister daarop kunnen ingaan?

Afrondend. Als CDA verwachten we niet dat we met de juiste regels alle integriteitskwesties kunnen voorkomen. Toch is duidelijkheid over wat er qua integriteit verwacht wordt wel belangrijk. Daar kunnen soms protocollen, maar kan met name het goede gesprek bij helpen.

Tot zover, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik heb in mijn hoofd geteld: het was volgens mij ruim in de tijd.

De heer Flach (SGP):

Ik had het ook aan ieder ander kunnen vragen, maar de vraag dringt zich op of er wel een democratie kan bestaan zonder lobby. Democratie is ook volksvertegenwoordiging. Een individuele burger kan zich moeilijk tot de volksvertegenwoordigers wenden. Je krijgt dus al snel organisaties. Moeten we qua definitie niet hanteren dat lobbyen op zichzelf niet verkeerd is, maar dat je moet focussen op daar waar het oneigenlijk wordt, dus waar het gaat om oneigenlijke middelen of waar je oneigenlijke druk of invloed uitoefent? Zou dat geen goede onderverdeling zijn?

Mevrouw Boelsma-Hoekstra (CDA):

Ik denk dat dit een terechte vraag is. Ik denk dat we hier wel een middag over kunnen spreken. Ik denk dat we hier allemaal inzien dat lobbyen gebeurt. Het hoort erbij. In mijn laatste voorbeeld noemde ik net het geval dat bestuurders of overheden voor hun eigen regio opkomen. Dat is natuurlijk helemaal niet verkeerd. Daarom pleit het CDA ook voor het volgende. Het is prima om het inzichtelijk te maken door bijvoorbeeld te zeggen wie de mensen zijn die bij de ministers aan tafel komen, maar alles registreren helpt volgens het CDA niet bij het doel van het register. Wanneer het inzichtelijk is wie de lobbyisten zijn, is het wel duidelijk. Ik denk dat we daarnaartoe moeten. Het Ierse model zorgt ervoor dat er zo veel geregistreerd moet worden waarvan wij ons afvragen of dat tot doel heeft om de transparantie te verbeteren. Daar zit onze spanning en vraag.

De voorzitter:

Een vervolgintruptie van de heer Flach.

De heer Flach (SGP):

Ik denk dat wij het behoorlijk eens zijn. Misschien leeft dat wel breder binnen deze commissie. We zijn hier misschien als Kamer zelf ook wel medeverantwoordelijk voor. Dat stel ik dan even als vraag. Ik zit nog weleens bij commissiedebatten. Er worden daar heel veel groepen aangedragen aan de bewindspersonen, zo van: "U heeft toch ook wel gesproken met die groep?", "Zou u niet eens in gesprek willen met die?" en "U bent die organisatie vergeten." Kortom, moeten we niet met elkaar constateren dat dit een onmisbaar onderdeel is van ons democratische proces en dat we vanuit die gedachte

moeten zoeken naar een werkbare oplossing?

De **voorzitter**:

Een kort antwoord, mevrouw Boelsma-Hoekstra.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):

Excuses, voorzitter, maar we hebben vandaag even de tijd. Ik denk dat wij het op zich wel eens zijn. Ik denk ook dat het 'm in die werkbaarheid zit. Het gaat er in alles om dat je de excessen waar wij over spreken, of het nou over lobby gaat of over integriteit, wil voorkomen. Is dat dan met allerlei administratieve handelingen of moet je dat praktisch en werkbaar houden?

De **voorzitter**:

Dank u wel. U was ook aan het einde van uw betoog. Ik draag het voorzitterschap weer aan uw over.

Voorzitter: Boelsma-Hoekstra

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik kijk even naar rechts. Hoelang denkt de minister nodig te hebben voordat hij onze vragen kan beantwoorden?

Minister **Heerma**:

Paradoxaal is altijd: veel vragen en weinig interrupties maken dat ik iets meer tijd nodig heb. Ik hoop dat daar ruimte voor is. Ik zou graag drie kwartier willen. Dat is meer dan ik normaal doe, maar er zijn zo weinig interrupties geweest dat het heel snel gegaan is. Is dat akkoord?

De **voorzitter**:

Ik kijk even rond. Om 15.15 uur vervolgen wij onze vergadering.

De vergadering wordt van 14.31 uur tot 15.15 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. De minister gaat antwoorden geven op onze vragen. Ik stel voor weer vier korte interrupties te doen. Het woord is aan de minister.

Minister **Heerma**:

Dank, voorzitter. Dank ook aan de Kamer voor de inbreng in de eerste termijn, die een best groot aantal onderwerpen aanraakte, maar wel met veruit de meeste aandacht voor één onderwerp. Mevrouw Tseggai was er het meest duidelijk in dat dat het meest springende punt was, zoals zij het noemde. Ik heb daardoor zo direct vijf blokjes, maar die zijn wat ongelijksoortig in grootte, omdat het eerste blokje, lobbyregister, groter is dan de vier andere blokjes bij elkaar.

Voorzitter. Het is goed dat we hier vandaag met elkaar van gedachten wisselen over integriteit en weerbaarheid van openbaar bestuur en de samenhang daartussen, die cruciaal is. Ik ben blij te zien dat deze Kamer elke kans die ze krijgt, pakt om het belang te benadrukken van de weerbaarheid en de positie van lokale mensen, die volop in de wind staan; meneer Flach was er heel expliciet over. Ik krijg namelijk elke keer terug dat

zij die steun in de rug zien en waarderen en die ook nodig hebben. Het is dus goed dat we dat hier ook doen.

Als ik het heb over integriteit, moet ik altijd denken aan de woorden van een van mijn ambtsvoorgangers. Ik zal kijken of de Kamerleden kunnen invullen wie dat is geweest. Die zei: het goede doen, ook als niemand kijkt. Mevrouw Tseggai had het over "een beetje integer bestaat niet", maar integriteit gaat over het goede doen, ook als niemand kijkt. Weerbaarheid beschermt het handelen tegen oneigenlijke druk en beïnvloeding. Beide zijn essentieel voor een functionerende democratie. Burgers moeten erop kunnen vertrouwen dat volksvertegenwoordigers en bestuurders het algemeen belang dienen, zonder externe druk, maar wel met een open houding naar burgers en bedrijven. Dat is deel van de balans waar de verschillende sprekers in de Kamer het ook over hadden.

Ik zal straks uw vragen beantwoorden in vijf blokjes, te beginnen met het lobbyregister, het grootste blok, dan iets in algemene zin over de integriteit van politieke ambtsdragers, met daarbij een stuk landelijk en een stuk decentraal, dan iets rond rijksambtenaren, dan weerbaar bestuur en dan eindig ik met een heel kort blokje varia.

Eerst wil ik kort stilstaan bij de stappen die de afgelopen periode zijn gezet. Zo is de Gedragscode integriteit bewindspersonen tot stand gekomen. Mevrouw Sorgdrager en de heer De Hoop Scheffer hebben zich beschikbaar gesteld als vertrouwensfunctionarissen voor leden van het kabinet. Het kader voor het omgaan met zakelijke en financiële belangen door bewindspersonen is tegen het licht gehouden en opnieuw vastgesteld. Er ligt een voorstel tot herziening van de Grondwet met betrekking tot het vervolgen van ambtsdelicten binnen uw Kamer, binnen het parlement. Er wordt gewerkt aan het transparanter maken van besluitvorming, onder andere door de voorbereidingen die we nu treffen voor het lobbyregister, waar ik zo direct in mijn eerste blok uitgebreid op in zal gaan.

Ook wil ik de recente inwerkingtreding van de Wet regels integriteit en vervolgfuncties bewindspersonen noemen. Deze is lang bepleit door uw Kamer en ook aangekaart door de Europese Commissie en GRECO. De wet regelt een afkoelperiode van twee jaar met een lobbyverbod, een draaideurverbod en de verplichting om onafhankelijk advies te vragen bij beoogde vervolgfuncties. Ook voor politieke assistenten, andere rijksambtenaren en decentraal bestuur zijn er regels ontwikkeld om integer hun werk te doen, waaronder het wetsvoorstel voor verplichte risicoanalyse bij bestuursbenoemingen. Tot slot ligt er een brief over veilige woningen voor decentrale bestuurders. Ik kan me vinden in hun wens om de regeling te verbeteren. Daar kom ik in het vierde blokje op terug. Kortom, er is veel in gang gezet, maar dat is zeker geen reden om achterover te leunen. Integriteit en weerbaarheid van het openbaar bestuur moeten doorlopend onderwerp van gesprek blijven.

Dat brengt mij bij het eerste blokje, het lobbyregister. De afgelopen jaren is de transparantie van de democratische besluitvorming vergroot, onder meer via openbare agenda's, beslisnota's en betere lobbyparagrafen. Het lobbyregister is daarin een volgende stap. Tegelijkertijd is een register geen wondermiddel; daar hebben verschillende sprekers in uw Kamer ook aan gerefereerd. Het maakt niet alle contacten zichtbaar en het is ook geen instrument tegen corruptie. Het is een onderdeel van een breder pakket aan maatregelen die samen bijdragen aan meer inzicht in besluitvorming. Daarom ontwikkel ik dit lobbyregister met een bredere groep belanghebbenden uit de

samenleving en betrek ik hun verschillende perspectieven vanaf het begin bij dit traject. Betrokkenheid van deze stakeholders bij de vormgeving is ook expliciet geadviseerd door professor Braun, die betrokken was bij de advisering richting eerdere kabinetten. Dat betreft dus iets anders dan waar mevrouw Tseggai naar vroeg, namelijk wat er in het verleden al gedaan is, hoewel het er wel mee samenhangt. Daar kom ik zo in de beantwoording op terug.

Ik heb uw Kamer recentelijk een brief gestuurd waarin ik een aantal vraagstukken rond de vormgeving van een lobbyregister heb opgeworpen. Verschillende van de deelnemers aan dit debat hebben daar ook hun reflectie op gegeven. Dat was ook het motief om deze brief te sturen, want in de brief van voor de zomer, waar mevrouw Tseggai aan refereerde, heb ik al geschetst dat ik eind van dit jaar met daadwerkelijke stappen kom. Het debat dat toen zou zijn, is uitgesteld. Ik heb dus gedacht: ik kan wel zonder brief dit debat ingaan, omdat de aangekondigde stappen er nog niet zijn, want die komen aan het einde van het jaar, maar ik vind het wel netjes om iets van die dilemma's hier neer te leggen, zodat de Kamer daar ook op kan reflecteren. Ik dank de Kamerleden die dat gedaan hebben. Ik zal mijn best doen om zonder al een keuze te hebben gemaakt — die ga ik ook in dit debat niet maken — iets te doen om bijvoorbeeld de volgende vraag te beantwoorden. Verschillende leden vroegen: wat zijn ervaringen in andere landen? De CDA-fractie zei: er wordt altijd over het Ierse model gesproken; er zijn ook ervaringen in andere landen. Ik ga proberen iets daarvan terug te geven zonder dat ik daarmee probeer aan te geven wat de keuze is die we gaan maken, want daarvoor gaan we het traject met de stakeholders volgen, dat ook door professor Braun is aangeraden. Tegelijkertijd is het wel goed om in het gesprek dat we hier met elkaar hebben te schetsen dat verschillende landen daarin dus ook verschillende keuzes gemaakt hebben, die soms terug te voeren zijn op het feit dat ze onderling staatsrechtelijk anders zijn, maar ook anders dan Nederland.

Ik ben voornemens u later dit jaar nader te informeren over hoe het kabinet een lobbyregister wil invoeren dat uitvoerbaar en werkbaar is voor zowel overheid als lobbyisten. Dat zijn ook de zinnen zoals ze in het coalitieakkoord zijn afgesproken: er komt een lobbyregister, maar wel onder deze voorwaarden. Het onderwerp van het lobbyregister heeft in uw Kamer een lange voorgeschiedenis. Daar werd volgens mij door mevrouw Huizenga expliciet naar verwezen. Uw Kamer heeft de afgelopen jaren herhaaldelijk bij motie gevraagd om een lobbyregister naar Iers model in te richten. Voor het eerst is er nu dus een regeerakkoord waarin de totstandkoming van een lobbyregister daadwerkelijk is opgenomen. Dat moet wel uitvoerbaar en werkbaar zijn, zoals ik net zei. Daarbij wil het kabinet zich niet alleen laten inspireren door het Ierse model, maar ook door ervaringen in andere landen. Dat heeft bijvoorbeeld te maken met de staatsrechtelijke positie van ambtenaren, die in ons land verschilt ten opzichte van bijvoorbeeld Ierland. Landen als het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Finland hebben ook lobbyregisters waar wij naar willen kijken. Sommige landen hanteren een brede definitie van "lobby" en andere hebben een smallere scope. Sommige landen vergen informatie over de financiële situatie van lobbyisten, andere landen vragen daar niet om. De balans tussen het bieden van transparantie enerzijds en uitvoerbaarheid en werkbaarheid anderzijds is essentieel. Die zullen we dus ook in het traject met de stakeholders in het oog houden.

CDA, SGP en VVD waren, denk ik, het meest expliciet in hun vragen over hoe ik het lobbyregister zo ga inrichten dat het ook uitvoerbaar blijft, dat bureaucratie en ongelijke

toegang worden voorkomen en dat burgers en ondernemers niet onterecht als professionele lobbyisten worden behandeld. Ik deel met u dat de uitvoerbaarheid van het register randvoorwaardelijk is. Het lobbyregister mag geen onnodige drempels opwerpen om contact te zoeken met beleidsmakers. De administratieve lasten moeten proportioneel zijn. Daarom ga ik dit lobbyregister ontwikkelen met een brede groep belanghebbenden uit de samenleving en ga ik hun verschillende perspectieven vanaf het begin bij dit traject betrekken. Zo komt dit kabinet niet alleen met een effectief maar ook met een gedragen en werkbaar register zowel voor de overheid als voor belanghebbenden.

De D66-fractie had in dit kader een vraag en verwees ook naar de Open State Foundation. Die heeft de demoversie, waar mevrouw Huizenga aan refereerde, ontwikkeld en aan mijn ambtsvoorganger gepresenteerd. Ik en mijn ambtenaren zijn er dus mee bekend. Ik ben het met D66 eens dat het verstandig is om nu in te zetten op een register dat zijn doel bereikt en makkelijk te gebruiken is. Dat was volgens mij letterlijk zoals mevrouw Huizenga het zei. Om dat te kunnen doen is een wettelijke grondslag vereist. Voor de landen met een lobbyregister waar wij al naar gekeken hebben, geldt volgens mij dat ze allemaal een wettelijke grondslag hebben. Een lobbyregister moet de juiste balans vinden tussen het vergroten van transparantie en het beperkt houden van administratieve lasten, regeldruk en onnodige drempels om contact te zoeken.

Het CDA vroeg specifiek naar het Ierse model, waar ook de motie-Dassen/Van Waveren naar verwijst, en vroeg of dit model praktisch en werkbaar is. Het Ierse register is een van de buitenlandse voorbeelden waar wij als Nederland lessen en inspiratie uit kunnen halen. Maar zoals gezegd is een bestaand model niet een-op-een over te nemen in de Nederlandse context, omdat deze lobbyregisters in andere politieke en juridische situaties tot stand gekomen zijn. De komende tijd ga ik zorgvuldig afwegen welke elementen van lobbyregisters uit landen om ons heen ook werkbaar zijn in de Nederlandse context. In mijn brief van dit najaar zal ik u hier verder over informeren.

Wat bijvoorbeeld tussen verschillende landen speelt, is het volgende. Een land als Engeland beperkt het tot alleen bewindslieden, en Ierland heeft ook een lobbyregister voor parlementariërs. Ik heb de Kamer daar niets over horen zeggen, maar dat een kabinet regels maakt over hoe het parlement dingen doet, gebeurt in de Nederlandse context heel weinig. De Kamer maakt vaak zelf de regels voor zichzelf. Als je een lobbyregister naar Iers model wilt, zoals in de oorspronkelijke motie staat, krijg je dus ook de vraag: gaat het kabinet dan ook een lobbyregister vormgeven waar Kamerleden in staan? Het Ierse model gaat overigens nog verder. In het Ierse model zijn ook wethouders en gemeenteambtenaren onderdeel van het lobbyregister. Dit soort vragen, dus of dat proportioneel en uitvoerbaar is, ontstaat uit de oorspronkelijke vraag om het te doen naar Iers model. Daar maken andere landen dus ook andere keuzes in. Wij staan er in het gesprek met de stakeholders voor om daar goede, afgewogen keuzes in te maken.

De heer **Flach** (SGP):

Terecht dat de minister ook even reflecteert op hoe het dan eigenlijk met de Kamer zit, want uiteindelijk neemt die het besluit over bepaalde wetten, dus dat is op zich relevant. Hoe kijkt de minister aan tegen de paradox die kan ontstaan dat hoe meer open je bent over dat soort dingen, hoe makkelijker het ook is om een sfeer van verdachtmaking

rondom besluitvorming te krijgen? Even als voorbeeld: je kunt vrij makkelijk een verhaal construeren waarin je een selectief aantal lobbyorganisaties noemt dat een bepaald standpunt inneemt en waarmee een willekeurig Kamerlid gesproken heeft. In hoeverre kunnen die openheid en dat zoeken naar integriteit niet ook juist een belemmering zijn voor een Kamerlid? Daarmee zeg ik niet dat je alles achter gesloten deuren moet doen, maar je maakt het zo wel heel veel makkelijker om een verhaal te construeren.

Minister Heerma:

Ik denk dat de heer Flach raakt aan de dilemma's die spelen. Ik zal er eerlijk over zijn, en dat ben in het begin van mijn termijn ook al geweest: ik ga daar niet nu in dit debat al een keuze in maken. Dit zijn wel de dilemma's die spelen, waarbij achter het dilemma dat de heer Flach schetst, de vraag zit: wil je, als je start met een lobbyregister, dat parlementariërs daar ook onder komen te vallen? Dat is een vraag die ik nu nog niet kan beantwoorden. De Kamer heeft zich eerder uitgesproken, en de werkelijkheid is dat er inmiddels een coalitieakkoord ligt waarin niet staat dat het naar Iers model moet, maar wel dat er een lobbyregister moet komen, met bepaalde randvoorwaarden. "Er komt een lobbyregister, maar dat moet wel onder deze randvoorwaarden zijn." Ik vind dit het goede moment om over deze zaken te gaan reflecteren en dus ook met de stakeholders te gaan praten. Dat zeg ik dus specifiek over het vraagstuk of parlementariërs er wel of niet in komen; daarin heb ik nu nog geen keuze gemaakt, maar dit soort dilemma's komt er wel achter weg.

Ik pak even de ambtenaren erbij: in Ierland zijn veel meer ambtenaren politiek benoemd dan in Nederland. Dat is echt anders dan in de Nederlandse context. In eerdere debatten heb ik ook de vraag gehoord of gemeenteambtenaren er ook onder zouden moeten vallen. Dat is volgens mij nooit onderdeel van de discussie in het parlement geweest, maar dit is het type vragen dat ontstaat uit de makkelijk uitgesproken zin: er moet een lobbyregister komen.

Dit is een heel lange inleiding om te komen tot de vraag die de heer Flach stelde; die ga ik ook nog beantwoorden. Mijn startpunt is dat in deze tijd, waarin je ziet dat er wereldwijd ook ontwikkelingen zijn die leiden tot zorg over integriteit en vraagstukken over hoe democratieën werken en of er sprake is van corruptie, transparantie an sich iets goeds is. Wij hebben een land waarin — daar ben ik echt van overtuigd — integriteit op heel veel lagen de norm is. Het helpt juist om dat te laten zien; dat kan demystificeren. Transparantie kan dus iets goeds zijn. Tegelijkertijd moet je, zoals de heer Flach zegt, daarbij voorkomen dat het een wapen wordt om elkaar in de politiek mee om de oren slaan en daarmee juist wantrouwen te zaaien. Daar ben ik het zeer mee eens, en ik denk dat we ons in den brede in deze commissie gelukkig op allerlei manieren bewust zijn van hoe we met elkaar het debat voeren en van de vraag of we daarmee olie op de golven of olie op het vuur gooien. Dat hebben we in verschillende contexten besproken en dat speelt hierbij ook. Dat is echter bijna meer een reflectievraag over hoe we met elkaar het politieke debat voeren dan een vraag over of dat middel tot wantrouwen kan leiden. Mijn vertrekpunt is wel dat transparantie in de Nederlandse context juist helpt bij het voorkomen van wantrouwen waar dat niet nodig is.

De SGP vroeg ook expliciet naar goede ervaringen in het buitenland; daar heb ik al iets over gezegd. Het lobbyregister op zichzelf stopt ongewenste beïnvloeding niet, maar het maakt wel transparant welke contacten er zijn tussen overheid en externen. Daarmee is

een lobbyregister een nuttig instrument voor democratische controle, waar journalisten, wetenschappers en ook burgers gebruik van kunnen maken. Dat zien we in de voorbeelden van de landen die ik al genoemd heb.

CDA, PRO en D66 vroegen ook naar de reikwijdte van de definitie van "lobby": wat kan als lobby aangemerkt worden en wat valt onder de reikwijdte van het lobbyregister? Dat is precies waar ik de komende tijd met stakeholders over in gesprek ga. Er zijn verschillende definities van "lobby" en "lobbyist" die voor Nederland als inspiratie kunnen dienen; de definitie van de Raad van Europa is er daar een van. In het buitenland, bijvoorbeeld in Ierland, vallen lobbyactiviteiten van andere overheden, dus niet richting andere overheden maar v n andere overheden, buiten het register. Contacten tussen publieke functionarissen onderling, zoals tussen die van een gemeente en het Rijk, zijn daar dus uitgezonderd. Ook hier zeg ik weer: ik heb geen definitieve keuze gemaakt. Dit is echter wel iets waarvan ik me kan voorstellen dat het in de Nederlandse context ook verstandig is. Gesprekken tussen overheden zijn naar hun aard van een andere orde dan gesprekken tussen bedrijven of belangenorganisaties en bewindspersonen, ook omdat er met regelmaat sprake is van wettelijk verplicht overleg tussen overheden.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Misschien komt de minister hier nog op, maar ik begrijp nog steeds niet zo goed hoe dat stakeholdertraject dat de minister nu aan het doen is, verschilt van het vorige stakeholdertraject. Gezien zijn lichaamstaal denk ik echter dat hij daar nog op komt.

Minister **Heerma**:

Ik heb een tweeledig antwoord. Ja, ik kom er nog op, en of mevrouw Tseggai dat dan voldoende antwoord vindt, laat ik aan haar.

Hoe het register er in de praktijk uit komt te zien en wat de exacte reikwijdte wordt, staat nog niet vast. Zoals ik heb aangekondigd, komen we voor het einde van het jaar met een voorstel.

De D66-fractie vroeg ook hoe we moeten omgaan met topambtenaren; dat is dus al anders dan in het Ierse model. Het is wel zo dat de staatsrechtelijke positie van ambtenaren anders is dan die van bewindspersonen, en er zijn dus landen die gestart zijn met een lobbyregister en die gezegd hebben: we gaan in ieder geval starten met alleen bewindspersonen. Daarmee zeg ik niet dat dat de keuze is die we gaan maken, maar er zijn dus landen die daarvoor kiezen. De landen die kiezen voor iets anders, hebben vaker — ik noemde Ierland al — politiek benoemde ambtenaren, wat een heel andere context is dan in Nederland.

De SGP — de heer Flach is nu even niet aanwezig — vroeg wanneer en waarom het register effectief is. Het lobbyregister is effectief als het de democratische controle op het besluitvormingsproces versterkt en als het beter inzichtelijk maakt wie op welk moment in het proces heeft geprobeerd invloed uit te oefenen. Openbare agenda's en consultatieparagrafen bij nieuwe wetgeving dragen hier ook aan bij, maar maken onvoldoende inzichtelijk wie toegang heeft tot het proces en welke beleidsinbreng zij meebrengen. Dat concluderen ook professor Braun en dr. Fraussen van de Universiteit Leiden in hun rapport Mozaïek van Belangen.

De heer **Clemminck** (JA21):

Dat is ook een beetje in de verlengde van mijn vraag: wat is nou eigenlijk het doel van een lobbyregister? Als het erom gaat dat het feitelijk meer transparantie biedt, dan klopt dat, denk ik. Dingen registreren die eerst niet werden geregistreerd en die we openbaren, leidt feitelijk tot meer transparantie, ja. Of is het doel om het vertrouwen van de burgers in het instituut ook te vergroten? Als dat laatste het geval is, kunnen we kijken naar het institutioneel vertrouwen in Nederland. Dan lijkt het toch zo te zijn dat instituties niet meer of minder vertrouwd worden als ze meer of minder transparant zijn.

Minister Heerma:

Als je vertrouwen als uitgangspunt neemt en je daar historisch naar kijkt, zie je dat er heel veel factoren zijn waardoor vertrouwen door de tijd heen soms hoger en soms lager ligt. Alleen al de stand van de conjunctuur heeft invloed op vertrouwen. Maar zoals ik al heb gezegd — dit is volgens mij ook het antwoord op de vraag van de heer Clemminck — is het doel van het lobbyregister het vergroten van transparantie bij besluitvorming. Volgens mij heb ik in mijn eerste brief "transparantie" al als het centrale woord genomen. Ik denk dat die transparantie kan bijdragen aan het wegnemen van onnodige zorgen rondom vertrouwen; dat was ook mijn antwoord aan de heer Flach. Op de vraag of het daadwerkelijk het vertrouwen zou doen stijgen, is het antwoord dat er zo veel factoren van toepassing zijn dat we wat mij betreft niet gaan meten of het een groei van vertrouwen gaat veroorzaken. Het doel is transparantie.

De voorzitter:

Een vervolginterruptie.

De heer Clemminck (JA21):

Helder, dank. Feitelijk zal elk lobbyregister, hoe uitgebreid of hoe smal ook, leiden tot meer transparantie. We gaan immers iets registreren en openbaar maken wat eerder niet openbaar werd gemaakt. Mijn zorg zit toch echt in de paradox dat wanneer instituten steeds meer publiceren, dit het wantrouwen voedt. Ik kan natuurlijk niet voor de heer Flach spreken, maar ik vond het voorbeeld in zijn inbreng wel treffend. Op het moment dat iets op straat ligt, leidt dat tot allerlei insinuaties. We kunnen allerlei verbanden gaan leggen die er in de praktijk misschien helemaal niet zijn. Wellicht vergroot dat ook de kwetsbaarheid van het instituut dat we willen verdedigen. Daar zit voor mijn fractie op dit moment wel het belangrijkste bezwaar.

Minister Heerma:

In een deel van het debat van de Kamer werd zelfs het risico benoemd dat het ertoe zou leiden dat mensen zich minder transparant opstellen. Ik denk dat dat niet het geval is. Volgens mij zal het bewustzijn groeien, maar ik zie niet dat daarmee het risico gepaard gaat dat mensen zich minder transparant gaan opstellen. De vraag of het in het politieke debat tot meer wantrouwen gaat leiden, is ook onderdeel van hoe wij het politieke debat met elkaar voeren. Je kunt in één zin tien insinuaties doen, maar je kunt niet met één zin tien insinuaties weerleggen. Dat speelt in veel meer politieke debatten. Ik zie de heer Clemminck knikken. Ik denk dat deze zorg Kamerbreed gedeeld wordt. Ik vind het goed om ons met elkaar bewust te zijn van hoe we het debat voeren. Maar de relatie die wordt gelegd dat zo'n register daartoe zou leiden, zou betekenen dat we het niet nu al zouden moeten zien. Ik denk dus dat die causale relatie er niet is. Wel vind ik dat we daar met z'n allen, in elk debat, alert op moeten zijn. Ik zie de heer Clemminck knikken.

PRO en D66 vroegen naar de termijn voor de inwerkingtreding van het register. Ik hoop

dat ik met het schetsen van de achterliggende dilemma's duidelijk kan maken dat het niet zo makkelijk is. Het is niet zo dat het al klaarligt, ook niet — ik zit hier niet om vorige kabinetten te recenseren — dat er door vorige kabinetten maar is aangetreuzeld. Als je dit doet, moet je het goed doen. Daar komen serieuze vragen en serieuze dilemma's achter weg. Daarom is er zo expliciet geadviseerd om daar bij de vormgeving — nu ga ik toch tussendoor de vraag van mevrouw Tseggai beantwoorden, terwijl ik die ergens onderop heb liggen — stakeholders te betrekken en hen daarin mee te nemen. Dat is iets anders dan wat er al gedaan is. Er is in een eerdere fase door mijn voorganger een bijeenkomst met, volgens mij, twee groepen georganiseerd. Daar lag ook daadwerkelijk de vraag voor: wat zijn de voors en tegens van een lobbyregister? Ook de ofvraag stond daar centraal. Het advies van professor Braun ziet erop dat je die stakeholders moet betrekken in de hoevraag, omdat je dan een afgewogen keuze krijgt, maar ook een keuze waarbij al aan draagvlak et cetera is gewerkt. Misschien kan ik dan richting mevrouw Huizenga, die ik net vergat te noemen, zeggen dat de Open State Foundation een van die stakeholders is. Wat daar ligt wordt dus meegenomen in dit traject. Dit gaat dus dit najaar plaatsvinden, toelopend op de toezegging die ik heb gedaan, namelijk dat ik voor het einde van het jaar met keuzes kom.

Ik zie dat mevrouw Tseggai een vraag heeft.

De **voorzitter**:

Even via de voorzitter.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Dank aan de minister voor dit antwoord. Het is mij dan nu iets meer duidelijk wat het verschil is. Ik bespeur bij de minister de behoefte om de tijd te nemen, maar begrijpt hij ook dat het bij mij, misschien ook wel bij andere collega's, toch tot enige frustratie leidt dat we hier al sinds 2018 mee bezig zijn? Kan hij ons daar wat meer comfort in geven?

Minister **Heerma**:

Dan zou ik beginnen met me op mijn woord te geloven. Ik zit hier niet om iets te traineren. Ik hoor dat u dat beaamt. Helder. Dat vind ik belangrijk. Er ligt een opdracht die tweeledig is. Er moet gewerkt worden aan een lobbyregister. GRECO werd al aangehaald, maar zelfs rond het Nationaal Burgerberaad Klimaat speelde dit onlangs. Er is dus een bredere behoefte. Ik zie meneer Clemminck kijken. Het was niet mijn bedoeling om zijn wenkbrauwen omhoog te laten gaan. Ik gebruikte het als voorbeeld dat er breder in Europa, in andere landen, een discussie loopt. De behoefte aan transparantie komt uit meer voort dan alleen GRECO. Er is ook daadwerkelijk iets voor te zeggen. Ik heb dus die intentie. Dit coalitieakkoord is ook het eerste coalitieakkoord waarin die is uitgesproken.

Maar ik heb in dit debat en in mijn brief ook proberen te schetsen dat het ingewikkelder is en daarmee zorgvuldigheid vereist in de keuzes die je maakt. Daarbij wil ik niet over één nacht ijs gaan. Dat is niet omdat ik een bal vooruit wil schoppen, maar omdat het belangrijk is om dit goed te doen. Ik ga er ook eerlijk in zijn dat in de debatten daarover, waarin gezegd is — dat snap ik ook — "wij vinden dat het moet" en het kabinet zei "wij vinden dat dit niet moet", het gesprek over wat dat behelst niet altijd tot in de diepte is gevoerd. Dat heb ik ook proberen terug te geven. Er zijn meerdere moties aangenomen over een lers model, maar daar ligt een vraag. In Ierland geldt het voor parlementariërs en zelfs voor gemeenteamttenaren. Is dat daadwerkelijk iets wat de Kamer zou willen?

Overigens vraag ik de Kamer niet om daar nu keuzes in te maken. Ik doe het om het dilemma te schetsen, zodat we een goed debat kunnen hebben nadat het kabinet een weloverwogen keuze gemaakt heeft. Dat het tijd kost, is dus een vraagstuk van zorgvuldigheid en niet van — ik zeg niet dat mevrouw Tseggai dat bedoelt — "mañana mañana".

De voorzitter:

Een vervolginerruptie en daar volgt dan vast ook een heel kort antwoord op.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Ik begrijp wat de minister hier zegt. We hebben in deze Kamer inderdaad niet altijd het gesprek gehad over hoe het lobbyregister eruit zou moeten zien. Maar als de minister uitspreekt dat hij nu in ieder geval voortvarende stappen gaat nemen in de hoevraag, dan geeft dat mij al wat meer comfort, dus dank daarvoor.

Minister Heerma:

Dan ga ik nu een heel lang antwoord geven! Oké. Voor het einde van dit jaar ligt er dus een contour, een tijdpad, en daar kunnen we dan met elkaar over praten. Er kwam ook de vraag: wanneer ligt het dan bij de Kamer? Daarvoor geldt dat er een wet gemaakt moet worden. Die moet nog in consultatie en naar de Raad van State. Het is dus niet zo dat ik aan het einde van dit jaar een wetsvoorstel heb liggen. Dat is niet het tijdpad.

Mevrouw Huizenga (D66):

De vraag aan de minister was een streefdatum voor inwerkingtreding. Dat is natuurlijk wat anders dan het tijdpad nu al bekend hebben. Ik begrijp dat u het heel zorgvuldig wilt doen. Dat willen we allemaal. Maar hebben we dan niet zelf een streefdatum of -jaar?

Minister Heerma:

Ik heb in het eerste halfjaar dat ik minister ben al een aantal keren een streefdatum moeten bijstellen omdat die te ambitieus was vastgesteld. Wetgevingstrajecten duren snel twee jaar. Ik zou dus het verzoek willen doen om hier nu niet een moment te noemen. Wat ik zou kunnen toezeggen, is dat ik in de brief die voor het einde van het jaar komt, een tijdpad schets waar we aan moeten denken. Maar de realiteit is dat wetgeving vaak een paar jaar kost.

Misschien heb ik deze vraag ergens ook wel beantwoord. De heer Meulenkamp was hier volgens mij het meest specifiek over. Dat vraagstuk ging eigenlijk iets breder dan alleen het lobbyregister, maar de heer Meulenkamp ging in op de vraag hoe je nou de balans houdt tussen enerzijds transparantie en anderzijds de aantrekkelijkheid van het ambt. Ik koppel het aan het lobbyregister: voor het lobbyregister is het zaak om juist de balans te vinden tussen de effectiviteit en de transparantie enerzijds en het beperkt houden van regeldruk en administratieve belasting anderzijds. De komende tijd ga ik dus met de stakeholders daarover praten en bekijken hoe we die balans kunnen houden. Zo zorgen we ervoor dat een lobbyregister ook praktisch werkbaar is voor zowel de politieke ambtsdragers als de belangenbehartigers. Het dilemma dat de heer Meulenkamp in den brede schetst, nemen wij hier dus ook in mee, hoewel hij het volgens mij breder bedoelde dan alleen het lobbyregister.

Wanneer komt de wet, was de vraag van mevrouw Tseggai. Die heb ik net ook al beantwoord. De vraag over de termijn heb ik net ook beantwoord.

De heer **Meulenkamp** (VVD):

Ik bedoelde de vraag inderdaad wat breder. Hoe houd je het vak van volksvertegenwoordiger interessant? Raadsleden lopen in de supermarkt en op straat. Ze worden eigenlijk continu belobbyd; laat ik het zo maar zeggen. Dat wil ik maar even meegeven in die balans. Ik vind dat u in de brief heel goed de dilemma's schetst. Die staan er ook in. Maar dat is wel wat het gemiddelde raadslid of Provinciale Statenlid gewoon voelt als onderdeel van de maatschappij. Dat is, denk ik, ook de kracht van onze democratie. Ik denk dat u goed de dilemma's schetst over het bewaren van die kracht van de democratie. Het lijkt me een hele goede zaak om daarover in gesprek te gaan met meerdere partijen.

Minister **Heerma**:

Het mooie aan dit debat is dat in de inbrengen van de verschillende fracties de verschillende kanten, zowel de kansen als de risico's, van het wetsvoorstel worden benadrukt. Ik sluit niet uit dat als we straks met de stakeholders een stap verder zijn, in dit debat gaat blijken dat sommige partijen het niet ver genoeg vinden gaan, vanuit het belang van transparantie, en dat andere juist weer zeggen: wij hebben er heel veel zorg over, vanwege de barrières bijvoorbeeld. Voor iedereen die houdt van het politieke debat, en daar reken ik mezelf toe: daar gaan we dan met elkaar ook weer het serieuze gesprek over hebben. Maar gegeven hetgeen ik hoor, sluit ik niet uit dat dat de lezing gaat zijn vanuit de Kamer. Wellicht is dat een indicatie voor het feit dat we ergens een goed midden met elkaar gevonden hebben.

Ik ga door naar het bredere blokje integriteit landelijke politieke ambtsdragers, los van het lobbyregister, omdat ik volgens mij alle vragen rondom het lobbyregister en de dilemma's geschetst heb. We beginnen met de vraag van de SGP over GRECO. Er zat volgens mij ook een verzuchting in het betoog van de heer Flach. Eigenlijk was zijn vraag — ik weet niet of ik hem goed paraphraseer — of het kabinet ook terugduwt. Wanneer er daadwerkelijk constitutionele bezwaren zijn tegen aanbevelingen, dan geeft het kabinet dit ook aan richting GRECO. Dat is ook bij de eerdere evaluaties gebeurd. Tegelijkertijd vindt het kabinet internationale evaluaties op het gebied van integriteit waardevol. De GRECO-aanbevelingen dragen bij aan het verder versterken van het Nederlandse integriteitsbeleid. Daarnaast is Nederland als ondertekenaar van het Verdrag inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie, van de Raad van Europa, verplicht zich te laten evalueren door GRECO. Daarmee is het niet zo dat we dan maar klakkeloos doen wat er geadviseerd wordt op het moment dat er constitutionele bezwaren zijn of de Nederlandse context het anders maakt. Daarom zie je ook dat sommige dingen gedeeltelijk worden overgenomen. Uiteindelijk maken wij de keuzes in die context. Je ziet dat we die aanbevelingen door de jaren heen wel degelijk uitvoeren, en soms anders dan dat ze opgeschreven waren.

De heer **Flach** (SGP):

Dat is inderdaad precies wat ik bedoelde. Het is goed als je bepaalde aanbevelingen opvolgt, ook in het kader van internationale reflectie op integriteit. Tegelijkertijd heeft de minister zelf met een aantal voorbeelden geschetst hoe de praktische uitvoering van integriteitsbeleid soms heel verschillend kan zijn per land, afhankelijk van hoe je democratie georganiseerd is. Denk bijvoorbeeld aan politieke oriëntatie van ambtenaren, die er bij ons niet is. Duitsland is ook weer anders dan Nederland. Met andere woorden, is daar begrip voor en moet het niet een keer klaar zijn? Mijn verzuchting was eigenlijk:

als ze vijf keer opschrijven dat Nederland niet voldoet aan een bepaalde regel en we daar gewoon een goede reden voor hebben, dan moeten ze daar een keer mee ophouden, want anders blijft er een zweem van gebrek aan transparantie om Nederland heen hangen.

Minister **Heerma**:

Ik heb in mijn antwoord geprobeerd iets meer balans te houden dan de heer Flach nu doet, en dat mag ook. Er is volgens mij bij GRECO ook begrip voor de context per land. Maar neem even het lobbyregister. De roep komt niet alleen van GRECO, maar is veel breder. Volgens mij zegt GRECO bijvoorbeeld dat er transparantie moet zijn rondom lobby, maar GRECO schrijft niet voor dat dat per se volgens het Ierse model moet. Dat is een discussie die juist met het parlement heeft plaatsgevonden. Als je het hebt over begrippen, dan ging de wens van de Kamermeerderheid in de vorige periode, voorafgaand aan het huidige coalitieakkoord, dus verder dan wat GRECO zegt. Wat ik probeer terug te geven hier in het debat, waar ik gelukkig tot op heden ook enig begrip voor terugkrijg, is: de dilemma's die erachter weggkomen, zijn soms ingewikkelder; daarom is het zorgvuldig doen geen kwestie van iets vooruitduwen, maar als je het goed doet, moet je het goed doen. Ik ga toch zeggen: volgens mij is daar begrip voor, ook vanuit GRECO. Het is ook goed dat je zo nu en dan de spiegel voorgeschiedt krijgt, van "hier zou je meer kunnen doen en dat doen andere landen wel", vanuit een verdrag waar we ingestapt zijn. Dat is niet altijd een leuke boodschap om te krijgen. Ik vind het niet erg dat dat gebeurt. Dat houdt onszelf ook scherp.

De CDA-fractie vroeg of ik wilde toezeggen dat het in 2025 afgeronde denktraject Kwaliteit voor integriteit mee wordt genomen in de kwaliteitseisen voor integriteitsonderzoeken tijdens de zittingsperiode en vroeg ook naar een tijdspad. Dit najaar kom ik met een brief waarin ik het tot nu toe doorlopen traject uitgebreid inhoudelijk belicht op basis van het denktraject Kwaliteit voor integriteit. Ik zal daarbij ook twee wetenschappelijke onderzoeken betrekken die zijn gedaan. In een tweede brief, eind dit jaar, schets ik op basis van die stevige inhoudelijke basis een vervolgetraject. Daarin breng ik duidelijke keuzes naar voren voor de manier van borging en de inhoud van de kwaliteitseisen.

Het CDA vroeg ook welke bescherming onze bestuurders krijgen en hoe zij worden bijgestaan. De ondersteuning bij vermoedens van integriteitsschending is primair een lokale aangelegenheid. In vrijwel alle gevallen valt de betreffende politieke ambtsdrager terug op ondersteuning vanuit het ambtelijk apparaat. Om de verantwoordelijkheden en handelingsperspectieven goed in beeld te brengen heeft mijn ministerie de Handreiking voor de omgang met (vermoedens van) integriteitsschending uitgebracht. Die handreiking breng ik ook actief onder de aandacht van gemeentes en provincies.

Ik zie trouwens dat ik hier deels ook al bij de lokale politiek ben; die pak ik dus in dit blokje mee.

Het CDA vroeg ook naar de collegebeschermingspolis. Daar werd, dacht ik, door de VVD ook naar gevraagd. Ik zie geen herkenning; dan is dat een verkeerde herinnering van mij. De meeste gemeenten, zeker zo'n 80%, maken op vrijwillige basis gebruik van de VNG-collegebeschermingspolis en -rechtsbijstandsverzekering. Op dit moment is er bij vermoeden van niet-integer gedrag geen juridische basis voor een vergoeding van de ondersteuning op kosten van het overheidsorgaan. Mijn ministerie heeft in 2024 met de

koepels en beroepsverenigingen gekeken naar de mogelijkheid om die wel te regelen, maar dat bleek toen te complex. Wel wil ik bezien of ik gemeenten kan aansporen om dat percentage richting de 100% te krijgen. Ik blijf dit onderwerp daarom aandacht geven in mijn gesprekken met de koepels en belangengroepen.

Mevrouw Tseggai vroeg naar de duidelijkheid over openbare agenda's. Mijn ambtsvoorgangers hebben de afgelopen jaren stappen gezet om de openbaarheid van agenda's van bewindspersonen te verbeteren. Ik blijf me daar ook voor inzetten. Ik zal de aansporing die ik hier krijg van mevrouw Tseggai — die is terecht; het is goed om daar scherp op te blijven — overbrengen richting collega's. Op basis van de vraag van mevrouw Tseggai heb ik er ook alle vertrouwen in dat we daarin scherp gehouden worden. Dit komt dus naast het lobbyregister, want dat is niet voldoende.

Mevrouw Tseggai vroeg ook naar de aanbeveling van de GRECO over het periodiek openbaar maken van financiële belangen van bewindspersonen: is de minister van plan daar uitvoering aan te geven? Het korte antwoord op die vraag is nee. Het geldende kader voor financiële en zakelijke belangen is vastgesteld in de brief van minister-president Schoof van september 2025. Er is geen voornemen om dat weer aan te passen. In de formatie draagt een aantredende bewindspersoon zorg voor een voorziening ten aanzien van mogelijk tegenstrijdige belangen die gedurende de hele ambtstermijn voldoen. Na afronding van de formatie informeert de formateur de Tweede Kamer over de zakelijke en financiële belangen van de aantredende bewindspersoon, inclusief eventueel getroffen voorzieningen. Ik ga hier wat aan toevoegen over het eerder geschetste dilemma over hoever je gaat met transparantie en of er nog mensen te vinden zijn die het ambt willen bekleden. Volgens mij is het aangescherpt. Het is verbeterd. Ik heb dus geen voornemen om een voorstel te doen om daar verder in te gaan.

De voorzitter:

Mevrouw Tseggai met haar laatste interruptie.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Al zeg ik het zelf: ik vind het zelf helemaal niet zo'n heel vergaand punt. Wij doen dat als Kamer ook en we kunnen gelukkig nog steeds mensen vinden die Kamerlid willen worden. Ik maak me er vooral zorgen over dat er nu geen wettelijke grondslag is op basis waarvan je dit moet doen. Ziet de minister dat probleem ook? Is hij bijvoorbeeld van plan om dit in de wet op te nemen?

Minister Heerma:

Ook hier, meneer Flach, volgen we dus niet alles wat de GRECO zegt blindelings op. Het antwoord op de vraag van mevrouw Tseggai is: nee, dat ben ik niet voornemens en dat zijn we niet voornemens. Ik snap dat de fractie van PRO er anders over denkt, maar dit is wel het antwoord.

Het blokje ambtenaren. Daar zijn weinig vragen over gesteld.

De heer Meulenkamp vroeg: waarom zijn er specifieke regels voor politieke assistenten nodig? Ik weet niet of ik zijn vraag helemaal goed begreep, maar in lijn met het advies over het integriteitskader voor politiek assistenten is besloten om niet in te zetten op extra integriteitsregels. Er is wel geadviseerd om voor meer bewustwording en kennis

van de geldende regels te zorgen bij politiek assistenten.

De heer Clemminck — ik geloof dat hij zichzelf van enig cynisme betichtte — startte zijn betoog met een reflectie op professionele tegenspraak en activisme. Hij vroeg daar een reactie op van mij. Het antwoord daarop is dat ambtenaren net als iedereen het grondrecht van vrijheid van meningsuiting en het grondrecht van vergadering en betoging hebben. Daarbij dienen ambtenaren zich ook te houden aan de Ambtenarenwet en de geldende gedragscode. Welke ruimte er is, moet dus per geval bezien worden door de betreffende werkgever. Ambtenaren moeten in een organisatie alle ruimte hebben om alles ter tafel te brengen voor goede besluitvorming. Het doel van de rijksbrede dialoogreeks is om het veilig uitspreken te kunnen waarborgen, knelpunten op te halen en daar een vervolg aan te geven als dat nodig is.

De heer **Clemminck** (JA21):

Uiteraard, dat is waar. Wat mijn fractie echt een doorn in het oog is, zijn — laat ik het voorbeeld maar gewoon noemen — ambtenaren die met toenaam en ook in functie een advertentie in een krant plaatsen omdat zij bezwaren hebben tegen bepaald beleid van de minister. Mijn concrete vraag aan deze minister zou zijn: is dat nou wel of niet wenselijk binnen de kaders die de minister net heeft geschetst?

Minister **Heerma**:

Ik heb net geschetst wat de kaders zijn. Ambtenaren hebben grondrechten, net als iedereen. Ik denk dat een belangrijke vuistregel hierbij is dat hoe dichter het onderwerp waar je jezelf mee bezighoudt, je beleidsterrein, bij hetgene waar je je publiek over uitspreekt staat, hoe ingewikkelder het wordt. Maar er moet ruimte voor zijn. Ik ga hier niet nu in het debat ... Ik ben hier niet om de Kamer te controleren, maar het valt mij bij meerdere debatten op dat er vaak vanuit een deel van de Kamer ... Dit speelt bij de demonstraties ook. De voorbeelden van de rechterkant van de Kamer gaan altijd over een bepaald type demonstraties en vanuit de linkerkant gaan ze vaak over een ander type demonstraties. De ruimte die er is, is niet bepaald door de mate waarin ik het ermee eens ben of waarin politieke partijen het ermee eens zijn. Die ruimte is er. Ik ga dus ook niet nu individueel zeggen: bij die advertentie kan het wel en bij die advertentie kan het niet. Dat moet per individueel geval bepaald worden, en ook binnen het departement waar het betrekking op heeft. Maar mijn antwoord op de vraag die de heer Clemminck stelt, is dus dat de vuistregel is: hoe dichter het staat bij het onderwerp waar je daadwerkelijk als ambtenaar over gaat, hoe ingewikkelder het is om je daar publiek tegen te keren.

De **voorzitter**:

De heer Clemminck met zijn laatste interruptie.

De heer **Clemminck** (JA21):

Het ingewikkelde aan deze situatie is dat wij als volksvertegenwoordigers er natuurlijk wel op worden aangesproken. Ik ben het overigens wel met de minister eens: de voorbeelden die ik gebruik, zullen net wat andere voorbeelden zijn dan die van de collega naast me wellicht. Maar het principe is op zich hetzelfde. Het is natuurlijk wel ingewikkeld als je als volksvertegenwoordiger wel geconfronteerd wordt met vragen over in hoeverre dit nou eigenlijk bij de overheid past, ja of nee. Ik stelde daar een vraag over. Ik snap ook dat de minister in individuele casussen daar niks over kan zeggen in het openbaar. Tegelijkertijd maakt het de controle voor de Kamer, en ook het meegeven

van de Kamer hoe zij wenst dat de overheid handelt, ingewikkeld. Zijn er wellicht ook andere manieren waarop de minister ons kan helpen om beter te begrijpen wat er wel en niet mag worden verwacht van ambtenaren als het gaat om demonstraties?

Minister **Heerma**:

Dank voor de reflectie van de heer Clemminck; die waardeer ik. Volgens mij heb ik net de kaders geschetst. Het politiseren van welk type demonstraties of uitingen kunnen, vanuit ... Dat politiseert deze discussie ook. Het feit dat je dus consequent specifieke voorbeelden hebt, niet alleen in dit debat, maakt het volgens mij juist ingewikkelder. Het staat de heer Clemminck vrij om daar keuzes in te maken, maar dat is wel onderdeel van dit debat, volgens mij.

De heer **Flach** (SGP):

Dit is toch net iets te makkelijk, dat de minister zegt dat het politiseert omdat de linkerkant andere voorbeelden gebruikt dan de rechterkant. Volgens mij was het betoog van de heer Clemminck juist dat hij eenzijdigheid zag in de onderwerpen waar ambtenaren zich politiek over uitspreken. Hij riep zelfs ambtenaren op om ook de andere kant eens een keer voor het voetlicht te brengen. Dan zou het betoog van de minister kloppen. De minister ziet toch ook dat voor bepaalde onderwerpen wel erg veel politieke herrie wordt gemaakt door ambtenaren en dat dat op zichzelf onwenselijk is? We kennen allemaal het boekje van Max Weber. De waterscheiding tussen politicus en ambtenaar zouden we toch moeten koesteren, denk ik.

Minister **Heerma**:

Ik ga toch terug naar wat ik zei: net als iedereen hebben ook ambtenaren vrijheid van meningsuiting, het recht op vergadering en het recht op betogen. Die grondrechten gelden ook voor ambtenaren. We hebben ook debatten over het demonstratierecht. We hebben onlangs nog een debat gehad. De heer Flach hoeft het niet eens te zijn met mijn reflectie, maar op het moment dat in het parlement tot aan hele felle debatten aan toe, die we recent hebben meegemaakt ... De politieke discussie over dit soort vraagstukken maakt het ook ingewikkelder. Dat was mijn reflectie.

De **voorzitter**:

De heer Flach voor zijn laatste interruptie.

De heer **Flach** (SGP):

Ja, tot slot. Daarna moet ik weg voor een tweeminutendebat. Ik wil zeker ambtenaren hun grondrechten als burger niet ontfangen, absoluut niet, maar het gaat hier echt om het functioneren als ambtenaar. Een ambtenaar hoort ambtelijk loyaal te zijn aan het beleid waar hij voor werkt. Als dat soms in haakse tegenstelling activistisch wordt geuit ten opzichte van het beleid van een eigen minister, is dat de bijl aan de wortel van het stelsel. Met andere woorden, dan zou je daar toch wel de opvatting over kunnen hebben dat juist die ambtelijke loyaliteit en neutraliteit een heel groot goed is in onze parlementaire democratie?

Minister **Heerma**:

Ik probeerde daar in algemene zin iets over te zeggen door te zeggen dat er grondrechten zijn, maar ook het ambtenarenrecht en een gedragscode. De vuistregel is dat hoe dichter het staat op het beleidsterrein waar je daadwerkelijk zelf op adviseert, hoe ingewikkelder het is. Ik hoop de heer Flach nog terug te zien na zijn

tweeminutendebat.

Ik heb aan het begin van mijn eerste termijn al uitgesproken dat ik waardering heb voor het feit dat deze commissie consequent in elk debat benadrukt dat het belangrijk is dat decentrale bestuurders, decentrale volksvertegenwoordigers, hun werk veilig moeten kunnen doen en voor het feit dat daar aandacht voor wordt gevraagd. Dat is hier ook weer gebeurd. Er stonden ook een aantal dingen op de agenda die daar aanleiding toe gaven.

De VVD vraagt naar de evaluatie van het DSP-rapport en vraagt of ook decentrale volksvertegenwoordigers in aanmerking kunnen komen voor een vergoeding van beveiligingsmaatregelen van hun woning. Dit najaar informeer ik uw Kamer over de belangrijkste acties om politieke ambtsdragers te ondersteunen bij agressie, bedreiging en intimidatie. Ik reageer daarbij ook op het DSP-rapport over beveiligingsmaatregelen voor decentrale bestuurders. Mijn voornemen is de decentralisatie-uitkering voor gemeenten en provincies conform de aanbevelingen te verlengen. Ook onderzoek ik hoe drempels voor bestuurders om beveiligingsmaatregelen te kunnen nemen kunnen worden verlaagd. Decentrale volksvertegenwoordigers kunnen via het CCV al kosteloos een veiligheidsscan voor hun woning krijgen, inclusief aandacht voor reisbewegingen en digitale veiligheid. Preventieve beveiligingsmaatregelen worden voor hen momenteel echter niet vergoed. Ik wil verkennen welke behoefte hieraan bestaat en hoe we hieraan tegemoet kunnen komen. Dit vraagt mogelijk ook een investering vanuit het ministerie van BZK, waarbij ook de lokale overheid als werkgever een rol heeft. Daarover gaan we met elkaar in gesprek. Ik zal de Kamer daarover informeren wanneer we daar een stap verder in zijn.

De CDA-fractie vroeg naar de veiligheid van bestuurders en of er een alternatief is voor het Politiekeurmerk Veilig Wonen. Uit de evaluatie van DSP komt naar voren dat de regeling goed wordt beoordeeld, maar dat het PKVW drempels opwerpt voor bestuurders om van de regeling gebruik te maken. In mijn brief van november over weerbaar bestuur zal ik nader ingaan op hoe ik de aanbevelingen van het onderzoek ga opvolgen. Een alternatief keurmerk ontwikkelen is een van de opties die daarbij op tafel liggen.

Ik had een vraag van de heer Flach, die nu dus in een tweeminutendebat staat, in het blokje varia. Die vraag had betrekking op het rapport van de NCTV en de AIVD dat van de week verschenen is, over rechts-extremisme. Hij had specifiek een vraag over hoe dit effect kan hebben op het politieke debat. Ik zou voor nu willen zeggen dat hier afgelopen dinsdag door de minister van Justitie het nodige over gezegd is naar aanleiding van de demonstratie op het Malieveld van afgelopen zaterdag, die volledig ontspoord is. Ik wil me daarbij aansluiten. Er is dinsdag bij de regeling van werkzaamheden een debat specifiek over dit rapport aangevraagd. Ik ga ervan uit dat dat debat zowel met de minister van Justitie als met mij is. Ik zou willen voorstellen om de vraag die de heer Flach stelt, te bespreken in dat debat, dat dus al is aangevraagd door een meerderheid van de Kamer.

Dat brengt mij aan het einde van mijn beantwoording in de eerste termijn.

De voorzitter:

Dank u wel voor de beantwoording. Zijn er nog vragen blijven liggen? Volgens mij wel.

Mevrouw Huizenga.

Mevrouw **Huizenga** (D66):

Er is één vraag blijven liggen. Ik denk dat de rest wel zo goed als beantwoord is door de minister. Ik had nog wat gevraagd. Er zijn verschillende instrumenten, zoals openbare agenda's, de lobbyparagraaf en op de wat langere termijn misschien het lobbyregister, die uiteindelijk allemaal bijdragen aan het doel. De vraag was hoe de minister gaat zorgen voor een afstemming tussen deze instrumenten. Kan u daar nog iets over zeggen?

Minister **Heerma**:

Ik heb in het begin van mijn eerste termijn allerlei stappen die we zetten proberen te schetsen, dus deze, maar ook andere. Ja, ze hangen inderdaad met elkaar samen. Ik zou willen toezeggen dat ik in de brief die ik voor het einde van het jaar al heb toegezegd rondom het lobbyregister, ook inga op die samenhang. Het gezamenlijke punt is meer transparantie. Ze dienen hetzelfde doel. Ik wil in die brief nader ingaan op hoe de samenhang daarin geborgd kan worden.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan kijk ik nog even rond. Volgens mij is alles beantwoord.

Dan ga ik door naar de tweede termijn. Mevrouw Huizenga.

Mevrouw **Huizenga** (D66):

Dank u wel, voorzitter. Ik heb niet heel veel punten in de tweede termijn. Er is één ding waar ik nog wel aandacht aan zou willen besteden. Dat is niet een vraag aan minister, maar meer gericht aan ons als Kamerleden. Wij hebben als Kamerleden ook een gedragscode en zijn ook een voorbeeld in hoe we omgaan met transparantie en dit soort thema's. Dat wou ik nog wel opbrengen. Als wij dit soort dingen gaan instellen, hebben wij ook met elkaar een verantwoordelijkheid om dat na te leven. De gedragscode is iets waar wij over gaan, niet de minister. Vandaar dat ik dat nog even wilde aanstippen in de tweede termijn, maar ik heb er geen concrete vraag over aan de minister, want die gaat er natuurlijk ook niet over; de gedragscode is iets van onszelf. Maar ik vind het wel belangrijk dat we dat ook nog even benoemen in dit debat.

Dan wil ik het daarbij laten. Dank u wel.

De **voorzitter**:

De heer Meulenkamp.

De heer **Meulenkamp** (VVD):

Ik wil de minister bedanken voor de beantwoording. We hebben de komende tijd de tijd om de dilemma's uit te werken met elkaar. Volgens mij hebben we een goed gesprek gehad met elkaar.

De **voorzitter**:

De heer Clemminck.

De heer **Clemminck** (JA21):

Voorzitter. De zorgen van mijn fractie JA21 over het lobbyregister zijn duidelijk.

Tegelijkertijd geeft het zorgvuldig proces van minister wel weer comfort. Daar zal ik eerlijk in zijn. Ik denk wel dat het resultaat uiteindelijk zal zijn dat er een lobbyregister gaat komen, want zo staat het nou eenmaal in het coalitieakkoord. Maar daar spreken we elkaar nog over.

Dat over die ambtenarij blijft toch hangen, vind ik. Ik vind de suggestie dat de politiek de ambtenarij politiseert onjuist. Volgens mij zijn oorzaak en gevolg precies andersom. Het zijn de ambtenaren zelf die zichzelf politiseren door de acties die ze doen. Ik vind ook dat het wel aan de Kamer is om zich uit te spreken over wat zij wel of niet wenselijk vindt. Dat komt in dit debat niet goed. Dat zullen we op een ander moment wel vervolgen, vermoed ik.

Voorzitter. Het laatste punt gaat over de Remigratiewet en het woordje "remigratie". Dat steekt mij en ik denk dat dat ook voor de heer Flach geldt. Remigratie staat gewoon in de wet. Het is een feitelijke definitie. Alle Kamerleden aan de linkerkant hebben die wet in al die jaren gesteund. Ik vind het verwijt vervelend dat partijen die diezelfde wet in hun partijprogramma meenemen extreemrechtse retoriek zouden gebruiken. Het debat daarover is aangevraagd. Ik hoop dat we, als we dat debat hebben, daar eens en voor altijd vanaf kunnen.

Voorzitter, dank u wel.

De voorzitter:
Mevrouw Tseggai.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):
Voorzitter, dank. Ik kan me aansluiten bij de woorden van mevrouw Huizenga, die het ook over onze eigen opdracht op dit onderwerp heeft. Ik dank de minister voor zijn beantwoording en ik wil toch graag een tweeminutendebat aanvragen.

De voorzitter:
Prima. Ik geef het voorzitterschap aan de heer Clemminck, zodat hij mij kan vervangen.

Voorzitter: Clemminck

De voorzitter:
Het woord is aan mevrouw Boelsma-Hoekstra.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Dank u wel. Volgens mij hebben we een prima debat gevoerd. Wij hebben ingebracht dat het lobbyregister praktisch en uitvoerbaar moet zijn. We hebben heel veel dingen gewisseld. Ik ben blij dat de minister aangeeft dat hij daarmee aan de slag zal gaan en dat dat nog een open gesprek is. Dat is mooi.

We hebben het vandaag natuurlijk over integriteit. Daar is net ook al wat over gezegd. We hadden het er net ook even over in de wandelgangen. Ik ben ermee grootgebracht dat integriteit betekent dat je jezelf recht in de ogen kunt kijken. Het gaat om je eigen handelen en je eigen verantwoordelijkheid. We kunnen hier weken over praten, maar ik denk dat we ook naar onszelf moeten kijken en dat we moeten laten zien dat wij dat met z'n allen zijn. Ik hoop dat dat de uitwerking heeft die het zou moeten hebben.

Dank voor de toezeggingen. Hiermee sluit ik af.

De **voorzitter**:

Ik draag het voorzitterschap weer aan u over.

Voorzitter: Boelsma-Hoekstra

De **voorzitter**:

Ik wilde per ongeluk al overgaan tot het voorzitterschap zonder u aan het woord te laten, maar het ging net goed. Ik denk niet dat de minister een schorsing voor de tweede termijn nodig heeft, maar ik vraag het hem bij dezen.

Minister **Heerma**:

Sterker nog, de minister heeft eigenlijk geen vragen gehoord.

Wat betreft het betoog van de heer Clemminck over het rapport van de NCTV en de AIVD: ik merk dat ik een natuurlijke neiging voel om hier nu een debat over te gaan voeren. Ik denk dat de interpretatie die de heer Clemminck eraan geeft, goed is. Ik weet niet of hij het hele rapport al heeft gelezen, maar ik zou hem dat wel willen aanraden. De NCTV en de AIVD komen niet zomaar tot dit soort advies. Wellicht kunnen we het debat later echt met elkaar voeren. Ik kan alleen maar onderstrepen dat ik mij echt zorgen maak over de ontwikkelingen op extreemrechts die in dit rapport staan beschreven. Ik denk dat we daar een goed debat over moeten voeren en dat we ons daar terdege bewust van moeten zijn. Dat geldt ook voor de strategieën die gevoerd worden. Het is niet mijn bedoeling om dat debat nu te voeren. Ik denk dat we dat moeten doen conform datgene wat er dinsdag door de Kamer is aangevraagd.

Ik wil de Kamer danken voor de ruimte om hier te reflecteren. Ik zeg richting de heer Clemminck dat ik geenszins de verwachting heb dat een zorgvuldig traject betekent dat iedereen straks akkoord is met wat er ligt, maar ik vind dat proces wel belangrijk, ook als er partijen zijn die straks weloverwogen zeggen dat ze dit toch niet kunnen steunen.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik ga over tot de toezeggingen.

- De minister van BZK zal de Kamer dit najaar met een brief informeren over de verschillende lobbyregisters van andere landen, het tijdpad voor de invoering van het lobbyregister in Nederland en de samenhang met transparantie.

Dan de tweede toezegging.

- De minister van BZK zal de Kamer dit najaar met een brief informeren over het vervolgtraject inzake het denktraject Kwaliteit voor Integriteit.

Het derde punt is dat er een tweeminutendebat is aangevraagd door mevrouw Tseggai, die dan ook de eerste spreker zal zijn.

Ik kijk even naar de Kamer. Die is akkoord. Ik kijk naar de minister. Ja? Dan sluit ik hierbij het debat.

Sluiting 16.13 uur.